ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Kiberxavfsizlikda zamonaviy texnologiyalar, kiberxavfsizlikda sun'iy intellekt va muammolarning evolyutsiyasi va ularga zamonaviy yechimlar

Sharobidinov Avazbek Baxromjonovich

University of Tashkent for Applied Sciences, Gavhar Str. 1, Tashkent 100149, Uzbekistan.

(ashb93913@gmSIl.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiberxavfsizlikdagi dolzarb muammolar tahlil qilinadi va ularga ilmiy asoslangan yechimlar taklif etiladi. Raqamli asrda kiberxavfsizlik insoniyat oldida turgan eng muhim masalalardan biriga aylandi. Internetning keng tarqalishi, sun'iy intellektning rivojlanishi, bulutli texnologiyalar va "aqlli" qurilmalar (IoT) hayotimizni osonlashtirgani bilan birga, kiberjinoyatlarga qarshi zSIflikni ham oshirdi. Har yili millionlab odamlar shaxsiy ma'lumotlarni yo'qotish, moliyaviy zarar va hatto davlat xavfsizligiga tahdid kabi muammolarga duch kelmoqda. Ilm-fan bu muammolarni hal qilishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Аннотация: В статье анализируются современные проблемы кибербезопасности и предлагаются научно обоснованные пути их решения. В цифровую эпоху кибербезопасность стала одной из важнейших проблем, стоящих перед человечеством. Широкое распространение Интернета, развитие искусственного интеллекта, облачных технологий и «умных» устройств (IoT) облегчили нашу жизнь, но одновременно повысили уязвимость к киберпреступности. Ежегодно миллионы людей сталкиваются с такими проблемами, как потеря личной информации, финансовые потери и даже угрозы национальной безопасности. Наука служит ключевым инструментом в решении этих проблем.

Abstract: This article analyzes current problems in cybersecurity and proposes scientifically based solutions to them. In the digital age, cybersecurity has become one of the most important issues facing humanity. The widespread use of the Internet, the development of artificial intelligence, cloud technologies and "smart" devices (IoT) have made our lives easier, but they have also increased our vulnerability to cybercrime. Every year, millions of people face problems such as loss of personal data, financial losses and even threats to state security. Science serves as a key tool in solving these problems.

Tayanch so'zlar: kiberxujum, sun'iy intellekt, mashinaviy o'qitish, Blokcheyn texnologiyasi, kiberxavf-xatarlar, raqamli kompetensiyalar, ransomware, elektron to'lov tizimlari, DDoS(Distributed Denial of Service), Simulyatsiya, ta'lim.

Ключевые слова: кибератака, искусственный интеллект, машинное обучение, технология BlockchSIn, киберриски, цифровые компетенции, программы-вымогатели, электронные платежные системы, DDoS (распределенный отказ в обслуживании), моделирование, образование.

Keywords: cyberattack, artificial intelligence, machine learning, BlockchSIn technology, cyber risks, digital competencies, ransomware, electronic payment systems, DDoS (Distributed Denial of Service), Simulation, education.

Kirish

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Kiber xujumlarning evolyutsiyasi: Zamonaviy kiberjinoyatchilar oddiy viruslardan tortib, sun'iy intellektga asoslangan murakkab hujumlargacha bo'lgan keng ko'lamli vositalardan foydalanmoqda. Masalan, "ransomware" (to'lov talab qiluvchi dasturlar) 2023-yilda jahon iqtisodiyotiga 20 milliard dollardan ortiq zarar keltirdi. Shu bilan birga, "DDoS" (Distributed Denial of Service) hujumlari veb-saytlar va serverlarni ishlamay qoldirib, korxonalarni falaj qilmoqda. Shuningdek, inson omilining zSIfligi kiberxavfsizlikdagi eng katta muammolardan biri – inson xatolari. Xodimlarning xavfli havolalarni ochishi, zSIf parollardan foydalanishi yoki xavfsizlik qoidalariga rioya qilmasligi tashkilotlar uchun katta xavf tug'diradi. Tadqiqotlarga ko'ra, kiberhujumlarning 95% inson omiliga bog'liq.

Kiberxavfsizlikdagi asosiy muammolar:

Malware (Zararli Dasturlar)

Viruslar, troyanlar, ransomware kabi dasturlar foydalanuvchilar qurilmalarini infektsiyalaydi, ma'lumotlarni o'g'irlaydi yoki bloklaydi. Troyanlar (troya oti virusli dasturining qisqacha nomi) odatda ijtimoiy muhandislik (social engineering)ning ba'zi shakllari orqali tarqaladi. Misol uchun, foydalanuvchiga shubhalibo'lmagan ko'rinishda (masalan, muntazam to'ldiriladigan anketa) yoki ijtimoiy tarmoqlarda va saytlarda soxta reklamalar ustiga bosish orqali elektron pochta ilovasini kiritish davomida aldanib qolish kabi holatlar shular jumlasidandir. Ularning foydali dastur ekanligini ifodalovchi har qanday jihati bo'lishi mumkin.

Ransomware – ma'lumotlarni shifrlab, undan foydalanishni to'xtatadi va to'lov talab qiladi (masalan, WannaCry hujumi).

Fishing va Sotsial Engineering (Ijtimoiy Muhandislik)

Fishing – soxta elektron pochta yoki veb-saytlar orqali foydalanuvchilarning hisob ma'lumotlarini o'g'irlash.

Sotsial engineering – insonlarni aldab maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilishga undash (masalan, telefon orqali parol so'rash).

Fishing hujumlari kiber xujum qiluvchining taklifini bajarish uchun maqsadni olish uchun zararli xabarlardan foydalanadi. Ko'pincha, bu xabarlar o'rnatilgan havola yoki zararli tarkibga ega biriktirilgan fayl bilan birga keladi. Agar foydalanuvchi havolani bossa yoki faylni ochsa, ular maxfiy ma'lumotlarni o'g'irlaydigan yoki kompyuteriga zararli dasturlarni o'rnatadigan veb-sahifaga o'tishi mumkin.Biroq, barcha fishing hujumlari ushbu zararli havola yoki faylni talab qilmaydi. Ba'zilar foydalanuvchini aldash uchun mo'ljallangan. Masalan, ishbilarmonlik elektron pochtasi (BEC) hujumlari ko'pincha kompaniya uchun bajarilganligi taxmin qilingan xizmatlar uchun soxta hisob-fakturalarni o'z ichiga oladi.

DDoS Hujumlari (Distributed Denial of Service)

Tarmoq yoki serverga juda ko'p so'rov yuborib, uning ishini to'xtatish (masalan, yirik korporatsiyalarning veb-saytlari ishdan chiqarilishi).

ZSIfliklardan Foydalanish (Zero-Day Exploits)

Dasturiy ta'minotdagi noma'lum zSIfliklardan foydalanib, hujum qilish. Bunga **patch qilinmagan OS yoki dasturlardagi buglar** kiradi. " Zero-Day Exploits " - bu xakerlar tizimlarga hujum qilish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan yaqinda aniqlangan xavfsizlik zSIfliklarini tavsiflovchi keng atama. " Zero-Day Exploits " atamasi sotuvchi yoki ishlab chiquvchi kamchilikni endigina bilib olganligini anglatadi - bu ularni tuzatish uchun "nol kun" borligini anglatadi. Nolinchi kunlik hujum, ishlab chiquvchilar uni bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'lgunga qadar, xakerlar kamchilikdan foydalanganda sodir bo'ladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Nol kun ba'zan 0 kun sifatida yoziladi. ZSIflik, ekspluatatsiya va hujum so'zlari odatda nol kun bilan birga ishlatiladi va farqni tushunish foydalidir:

Zero-Day - bu sotuvchi xabardor bo‘lgunga qadar tajovuzkorlar tomonidan aniqlangan dasturiy zSIflik. Sotuvchilar bilmaganligi sababli, nol kunlik zSIfliklar uchun yamoq mavjud emas, bu esa hujumlarning muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi.

Zero-Day Exploits - bu xakerlar avval noma'lum zSIflikka ega tizimlarga hujum qilish uchun foydalanadigan usul.

Zero-Day hujum - zSIflikdan ta'sirlangan tizimga zarar etkazish yoki ma'lumotlarni o'g'irlash uchun nol kunlik ekspluatatsiyadan foydalanish.

IoT (Internet of Things) Xavfsizligi

Aqlli uy qurilmalari, kameralar, sensorlar kabi IoT qurilmalarining xavfsizligi past bo‘lishi ularni hujumga uchraganiga olib keladi (masalan, Mirak botneti). 2022-yilda global miqyosda IoT qurilmalari soni 14 milliarddan oshgani qayd etilgan. 2030-yilga kelib esa bu ko‘rsatkich 25 milliarddan oshishi kutilmoqda. Zamonaviy dunyoda buyumlar interneti (IoT) texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib, butun dunyo bo‘ylab milliardlab qurilmalarni o‘zaro bog‘lab, kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanmoqda. 2022-yilda global miqyosda IoT qurilmalari soni 14 milliarddan oshgani qayd etilgan. 2030-yilga kelib esa bu ko‘rsatkich 25 milliarddan oshishi kutilmoqda. Biroq, bunday jadal rivojlanish bilan bir qatorda, xavfsizlik va ma’lumotlarni himoya qilish masalalari hamon dolzarbligicha qolmoqda.

IoT qurilmalarining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri ularning son jihatidan ko‘pligi va ko‘pincha yetarli darajada himoyalanmaganligi hisoblanadi. Masalan, 2016-yilda dunyodagi eng yirik kiberhujumlardan biri bo‘lgan MirSI botnet aynan IoT qurilmalari yordamida amalga oshirilgan edi. Ushbu hujum davomida millionlab zSIf IoT qurilmalari nazoratdan chiqarilib, ular orqali ko‘plab DDoS hujumlari uyushtirildi. Bu voqea IoT xavfsizligi naqadar muhimligini va zSIfliklar qanday jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligini yaqqol ko‘rsatib berdi.

IoT qurilmalarining aksariyati kamroq energiya iste’mol qiladi va ancha sodda hisoblash imkoniyatlariga ega. Shu sababli, ularning dasturiy ta’minoti odatda minimal darajada himoyalangan bo‘lib, bu qurilmalarni kiberhujumlarga nisbatan zSIf qiladi. Kiberxavfsizlik masalalari shunchaki shaxsiy ma’lumotlarni o‘g‘irlash bilan cheklanmaydi, balki yirik tizimlarni ishdan chiqarish va shaxsiy xavfsizlikka jiddiy tahdid solish bilan ham bog‘liq.

Hozirgi kunda IoT xavfsizligini ta’minlash uchun xalqaro standartlar ishlab chiqilmoqda. 2019-yilda Yevropa Ittifoqi IoT qurilmalarining xavfsizligi bo‘yicha umumiy talablarni qabul qildi. Bu talablarga ko‘ra, barcha yangi IoT qurilmalari uchun majburiy xavfsizlik standartlari joriy etilishi lozim. Mazkur talablar qatoriga standart parollarni o‘zgartirish, shifrlash texnologiyalarini qo‘llash va xavfsizlik yangilanishlarini muntazam ravishda ta’minlash kabi choralar kiradi.

IoT xavfsizligini oshirishning yana bir usuli shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishdir. Masalan, 2018-yilda kuchga kirgan Yevropa Ittifoqining GDPR (Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish qoidalari) qonunlari IoT qurilmalari tomonidan to‘planadigan shaxsiy ma’lumotlarni qanday himoya qilish kerakligini belgilaydi. Ushbu qonunlarga amal qilish orqali foydalanuvchilarning ma’lumotlari to‘liq himoyalanganligiga ishonch hosil qilish mumkin.

IoT xavfsizligi bilan bog‘liq hayotdan olingan misollar

IoT xavfsizligidagi zSIfliklarning salbiy ta’siriga misol sifatida AQShdagi "St. Jude Medical" kompaniyasining yurak stimulatorlariga 2017-yilda uyushtirilgan kiber hujumni keltirish mumkin.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

Bu hujum qurilmalarga ulanish imkoniyatlaridan foydalanib, bemorlar hayotiga jiddiy tahdid solishi mumkin edi. Ushbu hodisa IoT qurilmalaridagi xavfsizlik nafaqat ma'lumotlar xavfsizligiga, balki inson hayoti xavfsizligiga ham ta'sir qilishini ko'rsatdi.

IoTning kelajakdagi xavfsizligi

IoT xavfsizligini ta'minlashning kelajakdagi chora-tadbirlari sun'iy intellekt (SI) va mashinali o'rganish texnologiyalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu texnologiyalar tarmoqdagi g'ayrioddiy faoliyatni aniqlash va xavfsizlikka tahdid paydo bo'lishidan oldin unga chora ko'rish imkonini beradi. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyasi yordamida IoT qurilmalarini autentifikatsiya qilish va ma'lumotlar almashinuvini himoyalash yo'llari o'rganilmoqda.

Bulutli Xizmatlar Xavfsizligi

AWS, Google Cloud, Microsoft Azure kabi bulutli platformalardagi ma'lumotlarning o'g'irlanishi yoki noto'g'ri konfiguratsiyalar tufayli hujumga uchrSIshi.

Ichki Tahdidlar (Insider Threats)

Tashkilot ichidagi xodimlarning atayin yoki bexosda maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilishi.

Kriptovalyuta va BlockchSIn Xavfsizligi

Blokcheyn texnologiyasi turli sohalarga markazsizlashtirish, shaffoflik va xavfsizlikning mutlaqo yangi kontseptsiyasini olib keldi. U ma'lumotlarni saqlash va almashish usulini o'zgartirish imkoniyatiga ega. Blokcheyn – ma'lumot va pul o'tkazishning eng xavfsiz va xavfsiz usullaridan biri, ammo u o'zining tahdidlari va kamchiliklariga ham ega. **Kriptobirjalardagi xakerlik hujumlari** (masalan, Coincheck, Mt. Gox). **Smart contract buglari** (DeFi protokollaridagi zSIfliklar).

Ma'lumotlar Bazasidagi ZSIfliklar (SQL Injection)

Veb-saytlar ma'lumotlar bazasiga soxta so'rov yuborib, foydalanuvchilar ma'lumotlarini olish. SQL in'ektsiyasi qanday ishlashini tushunish uchun avvalo SQL tili nima ekanligini tushunishingiz kerak. SQL - bu relyatsion ma'lumotlar bazalarida saqlangan ma'lumotlarni o'qish, o'zgartirish va o'chirish uchun dasturlashda qo'llaniladigan so'rovlar tili. Aksariyat veb-saytlar va veb-ilovalar SQL ma'lumotlar bazalari bilan o'zaro aloqada bo'lganligi sababli, SQL in'ektsion hujumi tashkilotga jiddiy zarar etkazishi mumkin. SQL so'rovi ma'lumotlarni olish yoki SQL kodini bajarish kabi ma'lum bir operatsiya yoki funktsiyani bajarish uchun ma'lumotlar bazasiga yuborilgan so'rovdir. Misol uchun, so'rov saytga kirish uchun veb-shakl orqali foydalanuvchi hisob ma'lumotlarini yuborishni o'z ichiga olishi mumkin. Odatda, bu turdagi veb-shakllar faqat foydalanuvchi nomi va/yoki parol kabi ma'lum turdagi ma'lumotlarni qabul qilish uchun tuzilgan. Kiritilgan ma'lumotlar ma'lumotlar bazasi bilan taqqoslanadi. Agar hamma narsa mos bo'lsa, foydalanuvchi saytga kirishi mumkin bo'ladi. Aks holda, kirish rad etiladi. Vaziyat xavfli, chunki ko'pchilik veb-shakllarda maydonga qo'shimcha ma'lumot kiritilishiga to'sqinlik qiladigan mexanizmlar mavjud emas. Bu tajovuzkorlarga forma kiritish maydonlari orqali ma'lumotlar bazasiga o'z so'rovlarini yuborish imkoniyatini beradi. Ular ushbu zSIflikdan maxfiy ma'lumotlarni o'g'irlashdan tortib ma'lumotlar bazasi ma'lumotlarini manipulyatsiya qilishgacha bo'lgan turli jinoiy maqsadlarda foydalanishlari mumkin.

Yashirin Kuzatuv va Maxfiylik Muammolari

Davlatlar yuzasidan kiberjosuslik (masalan, Pegasus spyware).

Shaxsiy ma'lumotlarning yig'ilishi va suiiste'moli (Facebook–Cambridge Analytica janjali).

Ma'lumotlar maxfiyligining xavf ostida qolishi

Shaxsiy ma'lumotlar – ism, manzil, bank kartasi raqamlari – katta hajmda onlayn platformalarda saqlanmoqda. Biroq, ko'plab tizimlarda shifrlashning eskirgan usullari qo'llaniladi. Masalan, 2021-

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

yilda “Facebook”dagi ma’lumotlar sizishi 533 million foydalanuvchining shaxsiy ma’lumotlarini oshkor qildi. Bu holat kiberjinoyatchilarga shaxsiy ma’lumotlarni o‘g‘irlash va ularni “dark web”da sotish imkonini berdi.

“Inson omilining zSIfligi” (Human Factor in Cybersecurity) – bu kiberxavfsizlikdagi eng katta xavflardan biri bo‘lib, texnologiyalar qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, odamlarning noto‘g‘ri qarorlari yoki beparvoligi tufayli xavflar yuzaga keladi.

Inson omili nega eng zSIf nuqta?

Texnik bilim yetishmasligi – odamlar xavfli havolalar, phishing va malware haqida tushunmaydi.

Ishonchlilik ortiqchaligi – "Menga hujum qilinmaydi" degan noto‘g‘ri fikr.

Qulaylikni xavfsizlikdan ustun qo‘yish – oddiy parollar, bir xil parollarni qayta ishlatish.

Psixologik manipulyatsiyalar – social engineering hujumchilari odamlarni hissiy jihatdan zSIf vaqtlarida aldashadi.

Inson Xatolari Tufayli Yuzaga Keladigan Xavflar

Phishing va Spear Phishing

Oddiy phishing: Soxta emSIl/SMS orqali parol yoki karta ma’lumotlarini o‘g‘irlash (masalan, “Bankingiz hisobingiz bloklandi, tiklash uchun boshing”).

Spear phishing: Ma’lum bir odamga qaratilgan shaxsiylashtirilgan hujum (masalan, HR xodimiga “CV” yuborib, virusli faylni ochdirish).

ZSIf Parollar va Parolni Qayta Ishlatish

“123456”, “password”, “qwerty” kabi parollar yoki shaxsiy ma’lumotlar (tug‘ilgan kun, ism) asosidagi parollar osongina buziladi.

Bir xil parolni bir necha saytda ishlatish – bitta saytda ma’lumot sizilsa, boshqa akkauntlar ham xavf ostida qoladi.

Yaroqsiz URL va Fayllarga Ishonish

“Tezkor million yutib oling!” yoki “Sizning hisobingizda muammo bor” degan xabarlarga ishonib, virusli fayllarni yuklab olish.

Tizimga Ruxsatlarni Ortiqcha Berish

Xodimlarga keragidan ortiq ruxsatlar berilsa, ularning akkaunti orqali keng ko‘lamli hujum amalga oshirilishi mumkin.

USB va Qurilmalardan Virus Tarqatish

Noma’lum USB drayvlarni kompyuterga ulash yoki mobil qurilmalarni xavfli Wi-Fi tarmoqlariga ulash.

Inson Omiliga Qarshi Himoya Choralari

Xodimlarni O‘qitish (Security Awareness TrSIning)

Muntazam treninglar: Phishing simulyatsiyalari, parol menejmenti, social engineering hujumlarini tushuntirish.

Real misollar: Kompaniyada sodir bo‘lgan xatolarni tahlil qilish (masalan, kimdir virusli emSIlni ochgan bo‘lsa, buni barchaga ko‘rsatish).

Parol Siyosati va 2FA

Kuchli parollar: Kamida 12 ta belgi, harflar+raqamlar+simvollar.

Parol menejerlari: Bitwarden, LastPass kabi dasturlar.

Ikki bosqichli autentifikatsiya (2FA): SMS, Google Authenticator yoki biometrik tasdiqlash.

Minimal Ruxsatlar Prinsipi (Principle of Least Privilege)

Har bir xodim faqat o‘z vazifasi uchun zarur bo‘lgan ruxsatlarga ega bo‘lishi kerak.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Phishingga Qarshi Filtrlash

EmSIl filtrlari (Microsoft Defender, Mimecast) va URL skanerlaridan foydalanish.

Psixologik Pressga Tayyorgarlik

Vishing (telefon orqali firibgarlik) va **bSIting** (qiziqarli takliflar) hujumlarini aniqlashni o‘rgatish.

Hayotiy misollar:

Twitterdagi Bitcoin firibgarlik (2020): Xakerlar Twitter xodimlarini aldab, Obama, Elon Musk kabi mashhur shaxslar akkauntlaridan "1 BTC yuboring, 2 BTC qaytaraman" degan xabarlar tarqatdi.

Target ma’lumotlari o‘g‘irlanishi (2013): HVAC ta’mirlash kompaniyasi xodimining paroli o‘g‘irlanib, Target supermarketining 40 million mijoz ma’lumoti sizib ketdi.

Texnologik infratuzilmaning eskirishi

Ko‘p davlatlar va korxonalarda 10-15 yil avval yaratilgan tizimlar ishlatilmoqda. Bu tizimlar zamonaviy kiberxavflarga qarshi himoyalanmagan. Masalan, 2017-yilda “WannaCry” virusi eski “Windows” tizimlarini nishonga olib, 150 dan ortiq mamlakatda 200 mingdan ziyod kompyuterni zararlantirdi.

Davlatlararo kiberxavf-xatarlar

Kiberxavfsizlik nafaqat shaxslar yoki tashkilotlar, balki davlatlar uchun ham muammo. Kiberterrorizm va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan hujumlar (state-sponsored attacks) energetika, transport va mudofaa tizimlariga tahdid solmoqda. 2020-yilda AQShning bir qator davlat idoralariga qilingan “SolarWinds” hujumi bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Ilm-fan yordamida yechimlar

Sun’iy intellect va mashinaviy o‘qitish

Sun’iy intellekt (SI) kiberxavfsizlikda inqilobiy o‘zgarishlar keltirmoqda. SI-ga asoslangan tizimlar tarmoqdagi g‘ayritabiiy harakatlarni real vaqt rejimida aniqlaydi va avtomatik ravishda choralar ko‘radi. Masalan, “Darktrace” kabi kompaniyalar SI yordamida kiberhujumlarni ular boshlanishidan oldin aniqlash texnologiyasini ishlab chiqdi. Shu bilan birga, mashinaviy o‘qitish algoritmlari fishing xabarlarini filtrlash va zararli dasturlarni bloklashda yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda.

Sun’iy intellekt (SI) va mashinaviy o‘qitish (ML) texnologiyalari kiberxavfsizlik sohasida tubdan o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Bu texnologiyalar xavfni aniqlash, tahdidlarni oldindan sezish va ularga qarshi kurashish usullarini butunlay yangilab bermoqda.

SI (Sun’iy intellekt) va MO‘(Mashinali o‘qitish) kiberxavfsizlikdagi ahamiyati

Anomalyalarni Aniqlash

SI tizimlari odatdagi tarmoq faoliyati namunasini o‘rganib, g‘ayritabiiy harakatlarni aniqlay oladi. An’anaviy signature-based tizimlarga qaraganda yangi va noma’lum tahdidlarni topishda samaraliroq

Tahdidlarni oldindan bashorat qilish

Mashinali o‘qitish algoritmlari katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilib, potentsial hujumlarni oldindan aytish imkonini beradi. Predictive analytics yordamida zSIf tomonlar aniqlanib, ular bartaraf etilishi mumkin.

Real vaqt rejimida xavfsizlik

SI asosida ishlaydigan tizimlar hujumlar sodir bo‘layotgan paytda ularni aniqlab, darhol javob bera oladi. O‘z-o‘zini o‘rganuvchi algoritmlar yangi tahdidlarga tez moslasha oladi

SI Yordamida Qo‘llaniladigan Kiberxavfsizlik Yechimlari

Xavfsizlikni Avtomatlashtirish:

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

Rutin xavfsizlik vazifalarini avtomatlashtirish
SOAR (Security Orchestration, Automation and Response) tizimlari
Phishing va Social Engineeringga Qarshi Kurash
SI spam xatlarni, phishing sahifalarni aniqlashda yuqori aniqlik ko‘rsatadi
Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyasi yordamida firibgarlik xabarlarini taniy oladi
Malware Tahlili
An’anaviy antivirus dasturlarga qaraganda yangi va noma’lum zararli dasturlarni aniqlash qobiliyati
Behavior-based malware detection usullari
Tarmoq xavfsizligi
SI asosida tarmoq trafigini doimiy monitorinq qilish
DDoS hujumlarini aniqlash va oldini olish
Qiyinchiliklar va Cheklovlar
Adversarial Attacks
Hackerlarning SI tizimlarini aldash uchun ishlatadigan usullari
Ma’lumotlar bilan tizimni noto‘g‘ri o‘qitish
Ma’lumotlar sifati
SI tizimlarining samaradorligi ularga berilgan ma’lumotlar sifati va miqdoriga bog‘liq
Noaniq yoki noto‘g‘ri ma’lumotlar noto‘g‘ri natijalarga olib kelishi
Etika va maxfiylik
SI yordamida foydalanuvchilar harakatlarini kuzatishda etik muammolar
Qaror qabul qilish jarayonining shaffofligi muammosi

Kelajakdagi istiqbollar

Quantum hisoblash va SI ning uyg‘unligi
Autonomous security agentlarining rivojlanishi
SI yordamida zero-day exploitlarni aniqlash
BlockchSIn va SI ning integratsiyasi

Kvant hifrlash texnologiyalari

Kvant kompyuterlari rivojlanishi bilan an’anaviy shifrlash usullari (masalan, RSA yoki AES) zSIflashmoqda. Kvant shifrlash esa ma’lumotlarni himoyalashda yangi imkoniyatlar ochadi. U kvant mexanikasining tamoyillariga asoslanib, shifrlangan ma’lumotlarni buzishni deyarli imkonsiz qiladi. Xitoy 2020-yilda kvant aloqa tarmog‘ini sinovdan o‘tkazib, 2000 kilometrlik masofada xavfsiz ma’lumot uzatishga muvaffaq bo‘ldi.

Blokcheyn texnologiyasi

Blokcheyn markazlashmagan va shaffof tizim sifatida ma’lumotlarni xavfsiz saqlash va uzatish imkonini beradi. Masalan, bank tranzaksiyalari yoki shaxsiy hujjatlarni blokcheyn orqali boshqarish ma’lumotlarning o‘zgartirilishi yoki o‘g‘irlanishini oldini oladi. Estoniya davlati o‘zining “e-Residency” dasturida blokcheyn texnologiyasidan foydalanib, fuqarolar ma’lumotlarini muvaffaqiyatli himoyalamoqda.

Kiberxavfsizlik bo‘yicha ta’lim va tadqiqotlar

Ilmiy tadqiqotlar kiberxavfsizlikdagi yangi xavf-xatarlarni aniqlash va ularga qarshi kurashish usullarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Universitetlar va tadqiqot markazlari kiberjinoyatlarga qarshi yangi algoritmlar va dasturiy ta’minotlarni yaratmoqda. Shu bilan birga, aholini raqamli savodxonlikka o‘rgatish inson omilidan kelib chiqadigan xavflarni kamaytiradi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

Masalan, “Cybersecurity Awareness Month” kabi global kampaniyalar odamlarni xavfsiz parollar tanlash va fishing hujumlaridan ehtiyot bo‘lishga undaydi.

Simulyatsiya va stress-testlar

Ilmiy yondashuvlardan biri sifatida tizimlarni kiberhujumlarga qarshi sinovdan o‘tkazish (penetration testing) va simulyatsiya qilish keng qo‘llanilmoqda. Bu usul tizimning zSIf nuqtalarini aniqlashga yordam beradi. Masalan, “ethical hackers” (axloqiy xakerlar) tashkilotlarning tizimlarini sinab, ulardagi xavfli joylarni aniqlaydi va himoya choralarini taklif qiladi.

Amaliy misollar va kelajak istiqbollari

1. WannaCry va uning oqibatlari

2017-yilda “WannaCry” virusi dunyo bo‘ylab 300 mingdan ortiq kompyuterni zararlantirdi. Bu hujum eski tizimlarning zSIfligini ko‘rsatdi. Ilmiy jamoalar ushbu tajribadan kelib chiqib, avtomatik yangilanish tizimlari va SI-ga asoslangan monitoring dasturlarini ishlab chiqdi.

2. Kvant aloqa sinovlari

Xitoyning kvant aloqa tarmog‘i kelajakda global internetni xavfsiz qilish uchun muhim qadam bo‘ldi. Bu texnologiya 2030-yilgacha keng miqyosda joriy etilishi kutilmoqda.

Kelajak istiqbollari

Kiberxavfsizlik sohasida sun’iy intellekt va kvant texnologiyalari integratsiyasi kiberjinoyatlarni deyarli nolga tushirishi mumkin. Biroq, bu jarayonda davlatlar, xususiy sektor va ilmiy jamoalar o‘zaro hamkorlik qilishi zarur.

Qanday Himoya Qilish Mumkin?

1. **Parol menejeri** va **ikki bosqichli autentifikatsiya** (2FA) dan foydalaning.
2. **Antivirus va firewall** dasturlarini o‘rnating.
3. **Dasturiy ta’minotni yangilab** turish (updates).
4. **Phishingga qarshi** hushyor bo‘lish (noma’lum havolalarga bosmang).
5. **Ma’lumotlarni zaxiralash** (backup) qiling.
6. **VPN** yordamida tarmoq trafigingizni shifrlash.

Inson omili – kiberxavfsizlik zanjiridagi eng zSIf halqa. Yaxshi yangi tizimlar ham, agar xodimlar xavf-xatarlarni tushunmasa, samarali bo‘la olmaydi. **Yechim: tarbiya, avtomatlashtirilgan himoya vositalari va doimiy monitoring**

Xulosa

Kiberxavfsizlik bugungi kunda nafaqat texnologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy muammo sifatida ham dolzarbdir. Kiberhujumlarning murakkablashishi, ma’lumotlar maxfiyligining xavf ostida qolishi va inson omili kabi muammolar ilm-fanni bu sohada faol ishtirok etishga majbur qilmoqda. Sun’iy intellekt, kvant shifrlash, blokcheyn va ta’lim kabi ilmiy yechimlar kiberxavfsizlikni mustahkamlashda muhim qadamlar sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, global hamkorlik va doimiy innovatsiyalar raqamli dunyoda xavfsiz kelajakni ta’minlashning yagona yo‘lidir. Shuningdek, IoT xavfsizligi va ma’lumotlarni himoya qilish masalalari bugungi kunda eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. IoT qurilmalarining keng qo‘llanilishi bilan bir qatorda, ularning xavfsizligini ta’minlash va foydalanuvchilar ma’lumotlarini himoya qilish tobora muhim ahamiyat

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

kasb etib bormoqda. Shu bois, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda xavfsizlik choralarini uzluksiz ravishda takomillashtirib borish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARRO‘YXATI:(REFERENCES)

1. Muxtarov, F., Umarov, A., & Ro‘zaliyev, A. (2023). AXBOROT TIZIMLARIDA XAVFSIZLIK TAHDIDLARINING TASNIFI.
2. Solms, R., & Niekerk, J. (2013). *From information security to cyber security*. Computers & Security, 38, 97–102. https://doi.org/10.1016/j.cose.2013.04.004
3. https://cybersecurityventures.com/cybercrime-report/
4. Conti, M., Dehghantanha, A., Franke, K., & Watson, S. (2018). Internet of Things security and forensics: Challenges and opportunities. Future Generation Computer Systems, 78, 544–546.
5. Shukrullayev, F., Mamarajabov, H., & Inomjonov, S. (2024). AXBOROT XAVFSIZLIGINI
BAHOLASHDA ZAMONAVIY MEZONLAR. V TAFU (T. 4, Vypusk 12, s. 803–807). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14808060
6. Shukrullayev, FF o'g'li ., Mamarajabov, HE o'g'li ., & Inomjonov, SN o'g'li . (2025).ilmiy-amaliy konferensiya (T. 4, Vypusk 12, s. 1008–1013). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14909232
7. Mamarajabov Husan Ergash o'g'li, Shukrullayev Farhod Fayzullo o'g'li, & Inomjonov Samandar Nodirjon o'g'li. (2024, ноябрь 20). SUN'IY INTELLEKT VA KIBERXAVFSIZLIK. https://doi.org/10.5281/zenodo.14189012
8. Shukrullayev, F., Mamarajabov, H., & Inomjonov, S. (2024). AXBOROT XAVFSIZLIGINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY MEZONLAR. V TAFU (T. 4, Vypusk 12, s. 803–807). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14808060
9. 5. Shukrullayev, FF o'g'li ., Mamarajabov, HE o'g'li ., & Inomjonov, SN o'g'li . (2025).
10. KIBERXAVFSIZLIK MUAMMOLARI. V Ilm fan taraqqiyoti: muammo, yechim va istiqbollari II an'anaviy ilmiy-amaliy konferensiya (T. 4, Vypusk 12s. 1008–1013). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14909232
11. Mamarajabov Husan Ergash o'g'li, Shukrullayev Farhod Fayzullo o'g'li, & Inomjonov
12. Xo‘jakulov, T. A., & Shukrullayev, F. F. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOTDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI VA VOSITALARI. B TAFU (T. 5, Выпуск 1, сс. 459–464). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14899661